

4.8 Технологія гармонійного менеджменту в реалізації запобігання еколого-економічних конфліктів бізнес-структурами⁷³⁵

В умовах високого антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, економістами ведуться дослідження в області теорії обмежень, надаючи набір холістичних процесів і правил, заснованих на системному підході, суть якого полягає в тому, що він використовує притаманну складним системам природну простоту і фокусується на невеликій кількості «точок поліпшення» для забезпечення синхронізації частин з метою досягнення безперервного поліпшення діяльності системи як цілого, що дає можливість підвищити «конкурентоспроможність» природно-ресурсного потенціалу.

Тут дуже важливим моментом є економіко-екологічний облік наслідків прийнятих рішень у кожній ланці природно-продуктової вертикалі. Чим вище економічна цінність природних ресурсів, тим більше ймовірність прийняття ефективних еколого-економічно збалансованих проєктних і програмних рішень. На сьогоднішній день в умовах конкуренції змінюється як технічна, так і управлінська, і організаційна стратегії екологізації економіки. Потреби людей у чистих природних ресурсах і умовах, в еколого-безпечних товарах, послугах є основою стратегічної державної політики, і питання управління екологічними конфліктами антропогенного характеру є особливо актуальними. На даний час широке поширення одержали порушення господарюючими суб'єктами правових норм, етичних правил і екологічних обмежень економічної поведінки. Системне вивчення соціо-еколого-економічних проблем вимагають нового підходу до їхнього розв'язання, і таким підходом є гармонічний розвиток на базі концепції золотого перетину.

⁷³⁴ Губанова Е. Р. Механізм економіко-екологічного стимулювання використання вторинних ресурсів / Е. Р. Губанова. – Одеса: «ТЭС», 2009. – С. 119.

⁷³⁵ Автори Садченко О. В., Нікола С. О.

Для створення потужного економічного базису країни (регіонів) ринкові механізми повинні сприяти швидкому та якісному оновленню виробництва на базі новітніх технологій і сучасних наукових досягнень, впровадження нових методів господарювання з урахуванням транскордонного співробітництва. Реформування економіки України зумовлює структурну реорганізацію в галузі використання, охорони та відтворення природних ресурсів, що охоплює економіко-екологічні механізми транскордонного співробітництва, банківську, фінансово-кредитну систему, інвестиційну, інноваційну політику, безпосереднє здійснення природокористування на приватних і державних об'єктах підприємництва. Екологічні конфлікти в принципі породжені самою взаємодією суспільства та природи, відображають зміст процесів життя людей в існуючих природних умовах, специфіку екологічних систем, що склалися. Екологічні конфлікти антропогенного характеру виникають в результаті використання природних ресурсів і продукування соціально-економічними системами забруднення (викидів, скидань і поховання відходів). Як відомо, у роботах з конфліктології науковці сперечаються про існування корисних конфліктів, про відмінність таких оцінок конфліктів, як нормальність, об'єктивність, корисність і уточнюються поняття корисності. Екологічний конфлікт антропогенного характеру є об'єктивно-суб'єктивним явищем і не обов'язково негативним. Дійсно, проблема вибору між різними варіантами поведінки, яка властива всьому соціальному розвитку, особливо позначається на поведінці в обмеженому просторі й при обмежених можливостях. У сучасних умовах ця постійна властивість екологічної поведінки загострюється тим, що, на думку багатьох фахівців, людство живе в борг у природи, тому що рівень споживання природних ресурсів перевищує здатність природи до їхнього поповнення або відновлення, відтворення⁷²⁶. Взаємодія суспільства та природи здійснюється в принципово обмеженому просторі та пов'язана з витратою об'єктивно обмежених, важко відновлюваних або взагалі невідновлюваних ресурсів. Це обумовлює характер екологічного конфлікту антропогенного характеру.

Суспільство, люди змушені жити в умовах екологічних конфліктів антропогенного характеру, породжуваних самою людиною, зважати на них і бути підготовленими до можливості їх виникнення й необхідності подолання.

Технологія гармонічного менеджменту призначена для запобігання кризисів у діяльності компаній за рахунок вибору гармонічної стратегії розвитку фірми, і тому відразу ж виявилася затребуваною вітчизняними бізнес-структурами.

Аналіз існуючої літератури дає підставу говорити про те, що питання гармонічного спільного розвитку суспільства та біосфери дозволять запобігти виникненню кризових економіко-екологічних ситуацій. Але проблема гармонізації суспільства, обліку зростаючих екологічних потреб у товарах, послугах в процесі прийняття рішень, що впливають на раціо-

⁷²⁶ Кудрявцев В.Н. Юридическая конфликтология / Кудрявцев В.Н. – М.: Ин-т государства и права. 1995. – 319 с. – (Работы / Ин-т государства и права РАН. Центр конфликтологических исследований).

нальне використання природних ресурсів і захист навколишньої природного середовища, практично не розроблена. Дослідження літературних джерел показали, що рішення завдання ідентифікації золотого перетину є досить серйозною проблемою. Очевидно, що від коректності постановки суттєво залежить і правильність її рішення.

Розв'язання цих завдань можливе за допомогою гармонізації суспільства та навколишнього середовища у ринкових умовах соціально орієнтованої економіки.

Головною невирішеною задачею в галузі теорії економіко-екологічної безпеки природокористування є гармонізація суспільства та довкілля, гармонізація як методологічний підхід запобігання виникнення кризових ситуацій.

Метою даної статті є визначення ролі гармонічного розвитку на базі золотого перетину як фактору сталого розвитку суспільства, соціо-еколого-економічних потреб у просуванні екологічно сталого бізнесу в інтеграційних процесах при формуванні відкритої економіки України. Розкрити сутність поняття гармонічного менеджменту з урахуванням екологічної складової.

Економічна система в цілому є система виробництва, розподілу та споживання товарів і послуг. У рамках даних процесів постійно відбувається взаємодія суспільства та природи. Будь-яке економічне рішення також впливає на середовище проживання в самому широкому змісті цього поняття. У міру ускладнення функціонування економічних систем, збільшення виробництва та споживання роль природного (екологічного) фактору постійно підсилюється. Економіка забезпечує потужну аналітичну базу для вивчення взаємозв'язку між екологією, з одного боку, і виробничими та політичними системами – з іншої. Вивчення економіки може допомогти визначити фактори, що породжують екологічні проблеми, знайти причини цих проблем і шляхи їх рішення. Одним з мало вивчених способів рішення є гармонія, використання золотого перетину⁷²⁷.

Компанії, бізнес і навколишнє природне середовище в цілому – складні системи. Тому прийняття рішень менеджерами – майже завжди непростий процес, а самих менеджерів часто-густо не зовсім задовольняють результати цих рішень. Щоб хоч якось їх поліпшити, доводиться використовувати досить непрості технології.

Існують складні системи і в біології. Абсолютна більшість біологічних істот – складні системи, а їх об'єднання – це системи ще більш складні. Проте їх життєдіяльність визначається надзвичайно гармонічними і простими законами. Біологічному світові в цілому властива внутрішня простота. У світі пізнання структури тіла та органів людство навчилося лікувати багато хвороб, а з пізнанням матерії на молекулярному рівні впритул підійшли до рішення питання довгожителів. Для прикладу досить згадати гармонічну будову спірали ДНК. Може, саме внутрішня простота взаємодії між її окремими елементами зробить бізнес успішним і стабільним. Дуже популярною сьогодні є теорія обмежень (ТОС), яка про-

⁷²⁷ Садченко О.В. Гармонізація як методологічний підхід запобігання виникнення кризових ситуацій // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип. 40. - Одеса: ОДЕУ. - 2010. - С. 301-306.

понує саме такий підхід до управління бізнесом. Її автор Елія Голдратт, фізик за фахом, створив продукт, заснований на гармонії та логіці, а не на складних взаємозалежностях або економічних моделях. Базові принципи теорії обмежень прості та незаперечні. Теорія обмежень (TOC, Theory of constraints) – популярна концепція менеджменту, пропонує концентрувати організаційні ресурси на усунення обмежень (конфліктів), які заважають компанії повністю реалізувати її потенціал.

При дослідженні ринкової економіки на предмет наявності в ній ознак гармонії, вдалося встановити наступну цілком очевидну закономірність. Саме присутність погодженості, стрункості (або порядку) у пропорціях складових частин бізнес-процесів значно підсилюють адаптаційні якості фірми й забезпечують її успішний і ефективний розвиток, а відсутність погодженості й стрункості (тобто безладдя) призводять у найкращому випадку до неефективного використання ресурсів фірми, а в найгіршому – до розвалу бізнесу, банкрутству, занепаду.

Проведений порівняльний аналіз великого обсягу накопичених даних про тривалість життєвого циклу як самих успішних, так і самих не-успішних американських, європейських і російських компаній за останнє сторіччя⁷³⁹, дозволив виявити наявність серед причин їх розвалу та руйнування наступні стабільні та досить цікаві негативні закономірності:

- без винятку всі компанії світу на всіх ринках за всі часи і у всіх станах обов'язково проходять кризи свого власного розвитку;
- усі кризи обумовлені неминуче виникаючими через зріст компанії диспропорціями (або відсутністю гармонії) між зовнішніми факторами (ціни й асортименти конкурентів) і внутрішніми (ціни, асортименти, обсяги продажів, оплата праці персоналу).

Таким чином, з одного боку, маємо досить розвинену загальну теорію про гармонію й погодженість частин у цілому, а з іншого – на практиці спостерігаємо наявність непогодженості й диспропорцій у ринковій економіці.

Говорячи про гармонію, слід сказати, що таке гармонія (грецька *Harmonia* – зв'язок, домірність) – співзвуччя, згода, погодженість частин у розчленованому цілому».

Один із законів, на яких ґрунтується підхід Голдратта, – це природня простота, властива стабільній системі (*inherent simplicity*). Усе, що у світі довговічно, – є простим по своїй суті, а все тимчасове – складне й незрозуміле. Це основне послання. Часто світ здається нам складним тільки тому, що його прості та логічні закони залишаються для нас закритими. Але як тільки ми їх відкриваємо, усе сприймається набагато простіше.

Три ключові постулати теорії обмежень:

Кожна організація прагне досягтися певної мети.

Кожна організація – щось більше, ніж просто сума її складових частин.

Ефективність роботи будь-якої організації залежить від дуже невеликої кількості змінних факторів.

Довгий час в менеджменті складність управління пояснювали тим, що частини організації тісно пов'язані між собою, а значить, не завжди можна передбачити, до яких наслідків призведе вплив на одну її складову в інших частинах системи. Голдратт пропонує змінити вектор управління: перейти від управління «зверху вниз» до управління «зліва направо». Інакше кажучи, замість того щоб витратити величезні зусилля на інтеграцію окремих функцій, управляти треба швидкістю потоку формування цінності для клієнта. Основою будь-якої функціональної проблеми є порушення ритму цього потоку. Значить, усуваючи найбільш істотну причину уповільнення потоку, компанія буде автоматично усувати і небажані явища. Завдяки цьому менеджмент отримує точку фокусування зусиль. А персонал компанії значно чіткіше бачить причинно-наслідковий зв'язок між локальними рішеннями і глобальними економіко-екологічними результатами⁷³⁹.

Теорія обмежень повинна бути пов'язана з економічною теорією дозволів за допомогою пропорції золотого перетину, для того щоб підприємства були сталими.

Екологічними дозволами умовно називають ті дозволи на здійснення діяльності, які пов'язані з навколишнім середовищем, що й впливають на неї. Такими екологічними дозволами є, наприклад, дозвіл на використання й дослідження природних ресурсів і дозвіл на забруднення. Дозвіл на розробку корисних копалин дає його власникові право на підставі певних умов здійснювати розробку частини надр. Дозволами на забруднення встановлюються граничні кількості викидів і відходів, дозволені місця складування відходів і т.п.

Комбінація обмежень і дозволів – це сфери проникнення золотого перетину як структуроутворюючого принципу. Золотий перетин може бути використаний в якості методики прогнозування кризових соціо-еколого-економічних ситуацій. Гармонійність – це глибоке структурне поняття.

Найвідоміше широке використання концепції золотого перетину презентовано в технічному аналізі на міжнародному валютному ринку FOREX і на безлічі фондових ринків. Хвилі Р. Елліота – це майстерно відточений, але найголовніше – єдино признаний інструмент в економіці, розроблений на основі золотого перетину⁷⁴⁰. На цих ринках золотий перетин зарекомендував себе як метод прогнозування цін. У зв'язку із цим виникає пропозиція щодо можливості використання золотого перетину не тільки на валютних, товарних ринках і ринках послуг, але й в економіці природокористування при розрахунках плати за викиди, скидання, за поховання відходів і при формуванні природоохоронних податків. Адже принципи стягнення плати за викиди в навколишнє середовище були розроблені Артуром Піго ще на початку нашого сторіччя, але дотепер вони майже не застосовувалися в якості засобів управління в охороні навколишнього середовища. Проте, вони активно вивчалися і багато країн уже ввели або вводять їх у практику. А в основі пропорції для гармонічного, збалансо-

⁷³⁹ Голдратт М. Элия Критическая цель., 2006 – 272 с.

⁷⁴⁰ Иванус А.И. Концепция золотого сечения в модели гармоничного рынка // Маркетинг в России и за рубежом, 2004. - №2. – С. 27-35.

ваного розвитку суспільства та навколишнього природного середовища лежить золотий перетин, як структуроутворюючий принцип. Економічна роль платежів за викиди та принципові основи їх впливу на ринок через правило золотого перетину дозволить використовувати безліч різних засобів управління екологічною політикою. Використання концепції золотого перетину в економіці природокористування дозволить забезпечити найбільш ефективне природокористування, вибір найкращого варіанта відтворення та охорони природних ресурсів, ефективного розв'язку господарських завдань із урахуванням екологічного фактору.

Основну ідею концепції можна викласти так: необхідною умовою наявності, або стартовою крапкою початку процесу сталого еволюційного розвитку складної ринкової соціально-економічної системи є існування пропорцій золотого перетину в її структурі. Але пропорції золотого перетину самі по собі нічого не створюють, тому про них говорять як про умову необхідну, але не достатню.

Застосування адміністративних засобів управління охороною навколишнього середовища і природоохоронних податків припускає, що природні ресурси залучаються в господарську діяльність завдяки спеціальним політичним рішенням. Альтернативою цьому є формування ринку прав на користування природними середовищами й пов'язаних з ними ризиків. При цьому ресурсно-екологічна політика реалізується, як прийнято говорити в економіці, «шляхом саморегуляції». А в основі саморегуляції лежить концепція золотого перетину.

До природоохоронних податків і платежів відносяться податок на сировину, плата за викиди, податок на споживчі товари, а також інші податки і форми прогресивної шкали оподаткування. Їхньою метою є вплив на способи включення навколишнього середовища в господарську діяльність людини. І цей вплив може бути гармонічним при використанні пропорцій золотого перетину. Податок на сировину платиться за використання екологічно-шкідливих сировинних матеріалів. Він підвищує ціну такої сировини, і підприємці починають шукати йому заміну, або вони можуть спробувати підвищити ефективність виробництва, одержуючи більше продукції з колишньої кількості сировини і, таким чином, знижуючи свої витрати. Негативна сторона цього податку полягає в тому, що він не стимулює зниження викидів через удосконалення очисних і виробничих технологій, оскільки він платиться тільки з розрахунку обсягу закупленої сировини.

В економіці навколишнього середовища часто вважається, що витрати на очищення викидів є важливим критерієм при оцінці й виборі конкретних засобів управління. Теоретично система платних дозволів на викиди й плата за викиди є більш ефективним інструментом, ніж адміністративні заходи. Засоби управління вибираються, однак не тільки виходячи з їхньої економічної ефективності – велике значення мають також керованість, прийнятність і створювані ними розподіл вигід і збитків.

Проведені в Інституті проблем керування РАН⁷⁴¹ багатоаспектні дослідження ринкових структур дозволили виявити досить цікавий факт. Виявилось, що іноді пропорції золотого перетину мимовільно й незалежно від бажання керівників стійко виявлялися як у пропорціях цін на ціновому ринковому діапазоні, так і в пропорціях між фінансово-економічними показниками фірм. І там, де ці пропорції спостерігалися, як з'ясувалося згодом в результаті аналізу, там забезпечувалася наявність двох важливих для виживання на ринку взаємодоповнюючих властивостей:

- фірми перебувають у режимі сталої рівноваги у своїх ринкових нішах;
- витрати фірм на підтримку цих станів стабільності мінімальні.

Але стабільність підприємств визначається не тільки економічними і соціальними показниками, але й залежить від екологічних факторів. Адже основний методологічний принцип теорії взаємодії суспільства і природи полягає в оптимальності відповідності суспільства й природного середовища, який неминуче випливає з вимоги системного підходу. Використання речовини і енергії людиною повинне бути оптимально циклічним, безперервним, маловідходним (або безвідхідним).

Висновки. Екологічна криза сприяла істотному перегляду традиційних цінностей сучасного суспільства. Характерна для індустріальної цивілізації орієнтація на споживання заради споживання та раніше викликала протест з боку вчених і прогресивно мислячих людей. Дослідження гармонічного розвитку на базі золотого перетину як фактору сталого розвитку суспільства є однією з фундаментальних проблем економічної, екологічної та соціальної теорій. Природоохоронні платежі та податки дозволяють розглядати використання природних ресурсів як забруднюючий вид господарської діяльності з умовою виплати компенсації за їхнє використання. Самі по собі вони не визначають кількості приваблюваних ресурсів, залишаючи це в компетенції підприємців, що ухвалюють рішення з урахуванням заданого рівня плати за викиди. Платний характер залучення ресурсів у забруднюючу діяльність стимулює підприємців шукати альтернативні рішення в області технологій або якості сировини. Подорожчання продукції, що відбувається унаслідок введення природоохоронних податків, може привести до зниження попиту, обсягів випуску та, в остаточному підсумку, рівня забруднень.

Гармонізація як методологічний підхід запобігання виникненню кризових ситуацій буде сприяти сталому розвитку соціо-еколого-економічних систем.

⁷⁴¹ Іванус А.И. Код да Винчи в бизнесе или гармоничный менеджмент по Фибоначи. Изд. 2-е, испр. – М. КомКнига. 2006. – 104 с.